

Összefoglaló
a
**„Speciális fogvatartotti csoportok esetében alkalmazható interjútechnikák”
tematikájú nemzetközi workshopról**

2021. szeptember 29-30.
Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

A rendezvényt az alapvető jogok biztosa a nemzeti megelőző mechanizmus (NMM) feladatkörében eljárva szervezte meg, az OPCAT 26. cikke szerinti Speciális Alap részfinanszírozásával. Az esemény egyben a Délkelet-európai NMM Hálózat 2021. évi második ülése is volt, melynek elnökségi feladatait a 2021. évben a magyar NMM látta el.

A szakmai rendezvény célja a Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzési Albizottsága (SPT) 2017. évi látogatását követően megfogalmazott ajánlásainak megvalósítása érdekében az NMM munkatársainak továbbképzése volt, valamint az együttműködés erősítése más államok NMM-jeivel és civil szervezetekkel, továbbá az is, hogy a tapasztalatsere útján az NMM fokozhassa munkamódszerei hatékonyságát.

A workshop keretében a bizonyos tulajdonságaikra vagy körülményeikre tekintettel különösen kiszolgáltatottnak minősülő fogvatartottakkal készítendő interjúk sajátosságainak megvitatására került sor. A program 4 kiszolgáltatott csoportra fókuszált:

- gyermekek
- pszichoszociális fogyatékossgal élők
- külföldiek és/vagy nemzeti etnikai kisebbségek tagjai, valamint
- LMBTQ személyek.

A rendezvény első napján, a bevezető plenáris ülést követően délelőtt és délután is – párhuzamosan két panelben – egy-egy speciális fogvatartotti csoport köré szerveződő munkacsoport ülésére került sor két felkért szakértő: egy fő előadó és egy facilitátor közreműködésével. Az első nap során a Délkelet-európai NMM Hálózat tagjainak képviselői is találkoztak, hogy megvitassák a szervezet aktuális ügyeit.

A rendezvény második napján az egyes fő előadók összefoglalták a panelbeszélgetések eredményeit, majd azokat a facilitátorok és a rendezvény valamennyi résztvevőjének bevonásával egy plenáris ülés keretében vitatták meg. A rendezvény munkanyelve az angol volt, de a plenáris üléseken, valamint egy délelőtti és egy délutáni panelbeszélgetésen angol-

magyar tolmácsolás is biztosítva volt. A rendezvényen – a járványhelyzetre tekintettel – a személyes részvétel mellett a szervező az online bekapcsolódásra is lehetőséget is biztosított.

A rendezvényen a felkért szakértők mellett részt vettek a Délkelet-európai NMM Hálózat tagjai (<https://see-npm.net>), az NMM mellett működő Civil Konzultációs Testület tagjai, az NMM munkatársai, valamint az Alapvető jogok Biztosának Hivatala egyéb érdeklődő munkatársai.

2021. szeptember 29.

Bevezető plenáris ülés

A rendezvényt **dr. Kozma Ákos**, az alapvető jogok biztosa nyitotta meg köszöntő beszédével.

Hangsúlyozta, hogy nagyon fontos számára, hogy megismerhesse, megérthesse az emberek gondjait, nehézségeit, és hogy a rendelkezésére álló eszközökkel segítse őket azok megoldásában. Nemzeti megelőző mechanizmusként végzett tevékenysége során mindent megtesz annak érdekében, hogy közvetlenül találkozzon a szabadságuktól megfosztott emberekkel, személyesen vizsgálja meg körülményeiket, a velük való bánásmódot. Ennek érdekében a koronavírus-járvány alatt is számos zárt intézményt keresett fel. A rossz bánásmódok megelőzése szempontjából kiemelkedően fontosnak tartja, hogy a legkiszolgáltatottabb személyek is hallathassák a hangjukat. Reményét fejezte ki, hogy a speciális interjútechnikákkal kapcsolatos ismeretek, tapasztalatok cseréje lehetővé teszi, hogy a jövőben mind ő és munkatársai, mind a rendezvény többi résztvevője hatékonyabban lássa el feladatait.

Dr. Szalayné dr. Sándor Erzsébet, az alapvető jogok biztosának a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó helyettese, egyben az egyik panel fő előadója is köszöntötte a résztvevőket. Felidézte, hogy 2020 márciusában, az alapvető jogok biztosával és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyetttel közösen kiadott nyilatkozatukban felhívták a figyelmet arra, hogy a koronavírus-járvány alatt bizonyos kiszolgáltatott társadalmi csoportok, különösen a zárt intézményekben és a szegregált településeken élők súlyos nehézségekkel szembesülhetnek a jogaik érvényesítése terén. Erre is tekintettel méltatta a rendezvény fókuszának aktualitását. Kiemelte, hogy a szabadságuktól megfosztott személyekkel való közvetlen találkozás és az interjúk lefolytatása az NMM tevékenységének lényegi eleme, és a helyes technikák alkalmazása különösen fontos a kiszolgáltatott csoportok esetében. Bár az NMM

tevékenységét szabályozó törvény rögzíti a fogvatartott személyekkel folytatott interjúk alapvető szabályait, a lebonyolítás számos fontos kérdésében a látogatócsoport tagjainak a helyszínen kell dönteniük. Reményét fejezte ki, hogy a rendezvény során a résztvevők olyan új szempontokkal gazdagodnak, melynek segítségével valamennyi résztvevő NMM növelheti munkája hatékonyságát.

A workshop moderátori feladatait **dr. Sárközy István**, az OPCAT NeMM Főosztály munkatársa látta el. A bevezető plenáris ülésen tájékoztatta a résztvevőket a szakmai program tartalmáról és megosztotta velük a technikai tudnivalókat.

1. Panel: Interjútechnikák külföldi és nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozó személyekkel

A munkacsoport fő előadója **dr. Szalayné dr. Sándor Erzsébet**, a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes, facilitátora **dr. Zeller Judit**, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának adjunktusa volt.

A fő előadó a külföldi személyek kapcsán kiemelte, hogy a hatékony kommunikációt a nyelvi akadályokon túl az eltérő kulturális és szociális háttér is gátolhatja. Az interjúalany nemét, társadalmi státuszát, az ahhoz kapcsolódó viselkedési elvárásokat – például a fizikai kontaktus eltérő szabályait – is figyelembe kell venni. A facilitátor felhívta a figyelmet arra, hogy a külföldiek jellemzően szociálisan izoláltabbak, egyáltalán nincs vagy csak kevesebb társas kapcsolatuk van, mint a többi fogvatartottnak. A fogvatartási helyeken általában nem tudják a speciális igényeiket – saját nyelv, kulturális szokások – figyelembe venni, vagy éppen az ezekkel kapcsolatos sztereotípiáknak megfelelően bánnak velük. Ezek a negatív hatások összeadódva traumatizálhatják az érintett személyt. A menekült külföldi személyek tipikusan

traumatizáltak, gyakori, hogy korábban kínzás áldozataivá váltak. Mindezekre figyelemmel nagyon fontos a traumatudatos hozzáállás. Körültekintőnek kell lenni a látogatócsoport összeállítása során, figyelemmel kell lenni a nyelvi, etnikai összetételre is.

A tolmács szerepével kapcsolatban a fő előadó rámutatott, hogy nem elegendő, ha a nyelvet jól beszéli, fontos, hogy ismerje a kulturális hátteret, illetve a régiót, ahonnan az interjúalany származik, hogy megértse, ha valamilyen ottani eseményre, személyre tesz utalást. A tolmács kiválasztása során figyelemmel kell lenni a potenciális interjúalanyok korára, nemére, etnikai származására is. Különösen körültekintően kell eljárni akkor, ha nem áll rendelkezésre professzionális tolmács. A tolmácsot el kell látni megfelelő háttérinformációkkal, és hangsúlyozni kell, hogy a megszerzett információkat bizalmasan kell kezelnie. A beszélgetést az interjúztató kell, hogy irányítsa, közvetlenül az interjúalanyhoz intézze a kérdéseit. A tolmács mindig jelezze, ha az interjúalany nem ért valamit, vagy visszakérdez, az interjúztató újrafogalmazhassa kérdését.

A nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozó személyek esetében a fő előadó kiemelte, hogy nem önmagában az etnikai csoporthoz tartozás okozza a nehézségeket, hanem az ahhoz kapcsolódó előítéletek, sztereotípiák, melyek szintén traumatizáló hatásúak lehetnek. A hatékony kommunikációhoz ugyanakkor fontosak az interkulturális képességek.

A panel résztvevői megvitatták, hogy menekültek esetében előfordul, hogy nem adnak át információt, mert nem hiszik el, hogy segíteni fognak nekik, és tartanak az újabb rossz tapasztalatoktól, vagy attól, hogy ronthatnak a helyzetükön. A súlyosan traumatizált személyek esetében, mivel a poszttraumás stressz zavar egyik fő tünete a bizalom hiánya, az csak hosszas folyamat eredményeként alakítható ki. Nagyon fontos lenne az interjút végzők – és a tolmácsok – megfelelő képzése.

A hozzászólások között mind a külföldi személyekkel, mind a nemzeti kisebbséghez tartozó személyekkel kapcsolatban felmerült a közérthető nyelvezet használatának fontossága. Egyes külföldi NMM-ek képviselői beszámoltak arról, hogy látogatásaik során kulturális mediátor szakértelmét is igénybe veszik, illetve ha nincs lehetőség tolmács bevonására, a nyelvi akadályok leküzdése érdekében a fogvatartottak által potenciálisan beszélt nyelveken előre megfogalmazott kérdéssorokat vagy tájékoztató anyagokat alkalmaznak.

2. Panel: Interjútechnikák pszichoszociális fogyatékossgal élő emberekkel

A fő előadó **Steven Allen**, a Validity Alapítvány társigazgatója volt, a facilitátori feladatokat **dr. Gurbai Sándor**, a Validity Alapítvány impact managere látta el.

Steven Allen röviden bemutatta a Validity Alapítvány fő tevékenységei köreit. Az alapítvány nagy hangsúlyt fektet a pszichoszociális fogyatékossgal élő jogainak védelmére és az őket ellátó intézmények jogszabályoknak megfelelő működésének ellenőrzésére. A CRPD 4. cikke sorolja fel a részes államok általános kötelezettségeit, amelyekkel a fogyatékossgal élő személyek számára biztosítják és elősegítik az alapvető emberi jogok megvalósulását hátrányos megkülönböztetés nélkül.

Fontos, hogy a monitorozó szerv független legyen, tartsa szem előtt a „ne árts” alapelvet, rendszeresen látogasson fogvatartási helyeket, megbízható információkat szerezzen, és kerülje az adatok véletlen közzétételét. A vizsgálócsoport összetétele kulcsfontosságú. A vizsgálat hatékonyságát nagyban elősegíti ún. tapasztalati szakértők bevonása, akik maguk is pszichoszociális fogyatékossgal élő vagy ilyen intézményben voltak elhelyezve.

A vizsgálatok előkészítéséhez hasznos forrás az ITHACA toolkit, ami az egészséghez való jog érvényesülését vizsgálja pszichoszociális fogyatékossgal élők elhelyezésére szolgáló intézményekben, míg a CHARM toolkit a gyermekekre fókuszál.

A rossz bánásmódok megelőzése szempontjából fontos információkkal szolgálhatnak az elkülönítésben lévő és a leghosszabb ideje az intézményben tartózkodó interjúalanyok. A vizsgálat legfontosabb célja, hogy miként lehet reintegrálni a pszichoszociális fogyatékossgal élőket, hogyan nyerhetik vissza önállóságukat. Elengedhetetlen a pontos tényfeltárás és az interjúk során használt nyelvezet. Nem szabad, hogy az interjúalanyok nyomás alatt érezzék magukat, elegendő időt kell biztosítani a válaszadásra. A pszichoszociális fogyatékossgal élők esetében fokozottan érvényesül a „ne árts” alapelv. Ha a kimerülés jelei mutatkoznak az interjúalanyánál, a beszélgetést le kell zárni. Fel kell készülni arra is, hogy az interjúalanyokkal csak alternatív módon lehet kommunikálni. A monitorozó szerv tagjait rendszeresen tovább kell képezni, hogy képesek legyenek empatikusan kommunikálni a pszichoszociális fogyatékossgal élőkkel.

3. Panel: Interjútechnikák gyermekekkel

A munkacsoport fő előadója **dr. Lux Ágnes**, a Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, facilitátora **Sebhelyi Viktória**, az Országos Gyermekvédelmi Szakszolgálat Meghallgató és Terápiás Szolgálatfejlesztési Osztályának emberkereskedelem-szakértője volt.

Dr. Lux Ágnes előadásában a gyermekek meghallgatásának problémakörét a gyermeki jogok szempontjából vizsgálta. Felhívta a figyelmet arra, hogy a gyermekeket illetően maguk a gyermekek a szakértők. Az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezménye és az abban megfogalmazott alapelvek át kell, hogy hassák valamennyi gyermekkel foglalkozó szakember tevékenységének. Mindig figyelemmel kell lenni arra, hogy valamennyi 18. életévét be nem töltött személy gyermek, akit megilletnek az egyezményben foglalt jogok, a diszkriminációmentesség, a gyermek mindenképp felett álló érdekének tiszteletben tartása és az őt érintő kérdésekben a gyermek meghallgatáshoz való jogának érvényesülése szintén alapvető. A gyermek mindenképp felett álló érdekével kapcsolatban kiemelte, hogy mivel az egyezmény pontosan nem határozza meg tartalmát, az egyes hatóságok gyakran eltérően értelmezik.

Az interjúk lefolytatása kapcsán felvázolt néhány fontos szempontot, melyet nem csak az alapvető jogokat érintő vizsgálatok, hanem a gyermekek bevonásával zajló bírósági és hatósági eljárásokban is figyelembe kell venni. Ilyen tényezők például a gyermek igényeinek megfelelő környezet kialakítása, a gyermek jogainak tiszteletben tartása, a gyermekekkel foglalkozó szakemberek képzése, az eljárás elhúzódásának megelőzése.

Fontos az interjúk megfelelő előkészítése, a releváns információk beszerzése (pl. vannak-e speciális szükségletű gyermekek). Az interjúk során törekedni kell a bizalom kialakítására. Figyelni kell arra, hogy megfelelően bemutatkozzunk, elmondjuk, mi a beszélgetés célja, meddig fog tartani, mi történik, ha elkészült a jelentés. A „ne árts” elvet is szem előtt kell tartanunk. Időnként tartsunk szünetet, és kérdezzük meg a gyermeket, hogyan érzi magát, nincs-e szüksége valamire. A szakmai terminológiát mellőzzük, egyszerű, érthető nyelvezetet és nyitott kérdéseket használjunk. Legyünk aktív hallgatók, figyeljünk a testbeszédre, nonverbális kommunikációra is. Legyünk türelmesek, viselkedjünk tisztelettel, ne ítélkezzünk. Ne feledjük, hogy a gyermeknek joga van ahhoz is, hogy ne válaszoljon a kérdéseinkre.

A panel facilitátora megosztotta az áldozattá vált gyermekekkel végzett munkája során szerzett releváns tapasztalatait a résztvevőkkel. Az ő gyakorlatukban is előfordult, hogy a különböző szereplők másként értelmezték a gyermek mindenek felett álló érdekét, ezért is fontos a multidiszciplináris szemlélet alkalmazása. A kommunikáció során a traumatizált gyermekek esetében különösen oda kell figyelni a testbeszédre, például vannak, akik nem bírják elviselni, ha a szemükbe néznek. A használt kifejezéseket is körültekintően kell megválasztani, a gyermeket ugyanakkor tájékoztatni kell arról, hogy bármilyen hosszan beszélhet, bármilyen szavakat használhat.

A panelbeszélgetés résztvevői szintén megosztották tapasztalataikat, és számos szakmai anyagot ajánlottak egymás figyelmébe. Kiemelték az alapvető feltételek és garanciák jogi szabályozásának fontosságát, ugyanakkor arra is felhívták a figyelmet, hogy az a megfelelő gyakorlati alkalmazás nélkül önmagában nem elegendő.

4. Panel: Interjútechnikák LMBTIQ személyekkel

A panel fő előadója **Jean-Sébastien Blanc**, a Genfi Egyetem kutatója volt, facilitátorként **dr. Sándor Beáta**, a Háttér Társaság jogi szakértője volt jelen.

Jean-Sébastien Blanc az LMBTIQ rövidítés kategóriáinak bemutatásával kezdte előadását. Felhívta a résztvevők figyelmét az Association for the Prevention of Torture (APT) 2019-es kiadványára, amely az LMBTIQ fogvatartottak helyzetének vizsgálatához szolgál útmutatóul. Emlékeztetett, hogy még napjainkban is sok ország bünteti az azonos neműek nemi kapcsolatait, holott az SPT a rossz bánásmódok előfeltételeként határozza meg e kapcsolatok dekriminalizálását. Az ENSZ különleges jelentéstevője szerint a fogvatartottak ezen alkategóriáját rosszabb körülmények közé helyezik, mint az általános börtönpopuláció tagjait. A férfi bv. intézetekben „alapkövetelmény” a férfiaság, ezért a más nemi identitású fogvatartottak sérülékeny csoportot képeznek. Az LMBTIQ fogvatartottak helyzetét nem szabályozza soft law eszköz vagy ENSZ standard.

Az előadó rámutatott az SPT akciójának veszélyeire, amely az államokat arra buzdította, hogy gyűjtsenek adatokat az LMBTIQ fogvatartottak rossz bánásmódjával kapcsolatban és dolgozzanak ki megoldási javaslatokat.

A résztvevők megvitatták a monitorozó szervek szerepét. Ki kell dolgozni egy olyan vizsgálati módszert, ami a monitorozó szerv már meglévő vizsgálati módszeréhez igazodik. Törekedni kell a látogatócsoport arányos nemi összetételére és lehetőség szerint tapasztalati szakértők bevonására.

Az LMBTIQ fogvatartottakkal készített interjúk során figyelemmel kell lenni a „ne árts” alapelvre, tartózkodni kell ezen csoportok explicit azonosításától. A monitorozás alatt nem maradhat el az alapos adatgyűjtés és az adatok ellenőrzése. Kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy az interjúkészítés ne okozzon viktimizációt és ne traumatizálja újra az interjúalanyt. A kérdező tisztában kell, hogy legyen az LMBTIQ személyekre vonatkozó szavak jelentésével és kontextusával, ugyanis egy rosszul megválasztott kérdés vagy megszólítás bizalmatlanná és zárkózottá teheti az interjúalanyt. Ezen a téren is fontos a monitorozó csoport tagjainak továbbképzése. Érzékenyítő tréningek segíthetik elő a nem sértő kifejezések és a megfelelő testbeszéd megismerését.

A Délkelet-európai NMM Hálózat tagjainak megbeszélése

2021-ben a magyar nemzeti megelőző mechanizmus látta el a szervezet elnökségi feladatait. A Hálózat a koronavírus-járvány miatt 2021. június 20-án online tartotta az éves első találkozóját, melynek fő témája a COVID-járvány NMM-ek tevékenységére gyakorolt hatása, a kihívások és a fő látogatási szempontok megvitatása volt.

A második ülés szakmai programját kiegészítve a Hálózat tagjainak képviselői olyan aktuális kérdéseket vitattak meg, mint a 2022. évi elnökségi feladatok átvétele, valamint a szervezet új honlapjának (<https://see-npm.net>) működtetése.

2021. szeptember 30.

Plenáris ülés

A rendezvény második napján a résztvevők teljes körét bevonó plenáris ülésre került sor, melynek első szakaszában a fő előadók összefoglalták az előző napi ülések eredményeit.

A tapasztalatcsere alapján az NMM kiszolgáltató csoportokat érintő látogatásaival kapcsolatban az alábbi közös követelmények körvonalazódtak:

- a látogatás alapos előkészítése;
- tapasztalati szakértők bevonása;
- a látogatócsoport összetétele;
- multidiszciplinaritás;
- a vizsgálat lefolytatása, interjútechnikák:
 - o empátia;
 - o traumatudatos szemlélet;
 - o megfelelő időtartam biztosítása;
 - o 'do no harm' – ne árts!;
 - o az interjú során kapott információk bizalmas kezelése;
 - o a címkézés, általánosítás, előítéletesség kerülése;
 - o megfelelő nyelvezet használata;
 - o a testbeszédre való odafigyelés;
- alapos információgyűjtés és cross-check, trianguláció;
- visszajelzés;
- megtorlás tilalma;
- továbbképzés fontossága, érzékenyítés;
- kapcsolattartás (SPT, CPT, NMM, Network, szakértők)

A plenáris ülés második szakaszában a fő előadók a facilitátorokkal és a rendezvény egyéb résztvevőivel együttesen vitatták meg a felmerült kérdéseket.

A koronavírus-járvány jelentős kihívások elé állította a nemzeti megelőző mechanizmusokat. Egyrészt nehezebbé vált a fogvatartási helyek felkeresése, a személyes találkozások megszervezése. Másrészt a fertőzési kockázat csökkentése érdekében tett intézkedések, a védőfelszerelések viselése a megvalósult interjúkra is jelentős hatással volt. Az ezzel kapcsolatos nehézségek azonban elősegíthetik az NMM-ek fejlődését is, mert az adatgyűjtés és -elemzés új módszereinek kidolgozására, az eszköztárak fejlesztésére ösztönzi őket.

A szakértők felhívták a figyelmet arra, hogy az NMM a látogatásokon túl egyéb eszközökkel is felléphet a rossz bánásmódokkal szemben, akár a jogszabályok módosítására is javaslatot tehet. Felmerült, hogy a személyes szabadságtól való megfosztás önmagában is megvalósíthat rossz bánásmódot, például a fogyatékosággal élő személyek intézményi elhelyezése esetében.

Az NMM-ek helyszíni látogatásai és az azok tapasztalatai alapján elkészített jelentések tartalmára, struktúrájára is nagy figyelmet kell fordítani. Az eredményes munka szempontjából a megírt jelentések színvonala nagyobb hatású lehet, mint a meglátogatott helyszínek száma. Vannak olyan kritikus kérdések, melyek vizsgálatára mindig figyelmet kell fordítani, például a magánelzárás alkalmazása, mely egyes fogvatartotti csoportokat aránytalanul sújthat, vagy a kényszerítő és korlátozó eszközök alkalmazása.

Alapvetően fontos az NMM munkatársainak elkötelezettsége a nemzetközi emberi jogok iránt, és fontos szempont a jelentésekben az ajánlások konkrét megfogalmazása, valamint az, hogy azok a nemzetközi sztenderdeken alapuljanak. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy milyen hatással voltak a megtett intézkedések, mennyire befolyásolták például az érintett hatóságok működését. Ennek jó eszköze lehet az utánkövető látogatások megvalósítása.

A látogatócsoport összetételének fontossága a workshop folyamán több szempontból is felmerült, vannak olyan államok, pl. Svájc, ahol nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy azok a lakosság összetételét, jellemzőit megjelenítsék. A tapasztalati szakértők bevonásának kérdése ismét szóba került, ezzel kapcsolatban elhangzott, hogy a bevonásnak a teljes folyamatban meg kell valósulnia, nem csak az előkészületek és esetleg a látogatások során, hanem a monitorozás minden szakaszában, beleértve a jelentés elkészítésének és az ajánlások megfogalmazásának szakaszát.

A konferenciát az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala főtitkára, **dr. Könyvid Balázs** zárta, aki megköszönte valamennyi résztvevőnek az aktív részvételt és a hasznos információk megosztását.